

Ei sild, og ei til

V. Færøyane, halvvegs til Island

Historieglemsel, naboskap og vennskap har vært stikkord i denne artikkelserien om sildeforskning og sildefiske i tidligere tider. I dag er turen kommet til Færøyane. Under den store ødeleggelsen av den Atlanto-Skandiske sildestammen i 50 og 60-årene spilte Færøyane en meget beskjeden rolle. Færøyane ble derfor i større grad et offer og fikk sitt årlige sildefiske ødelagt i mer enn 20 år.

Følgende historie illustrerer på en vis hvor liten denne ensomme øygruppen ute i Nordhavet er.

Salamon Toft hette en kystfisker fra Toftarøy, en svært likandes mann. Av hans utallige historier handlet ihvertfall en om Færøyane. Han hadde en fiskerveen, som ikke var helt stø i navigasjon. En dag traff Salamon vennen på Fisketorget i Bergen, som fortalte at han skulle en tur til Færøyane. Så gikk det en lang stund, til Salamon igjen traff vennen på Torget. Han kom pløyende gjennom folkevrimmelen, og idet de møtes utbryter han med stolthet: «Ja no har eg vøre på Færøyane. Og trur du 'kje eg treffe øya akkurat!»

Litt om land og folk

Øygruppen er ca. 130 km lang fra sør til nord og omkring 80 km på det bredeste. Bare 17 øyer er bebodde og det bor tilsammen ca. 45 000 mennesker. Navnet har norrøn opprinnelse, Færeyjar, som betyr får(sau)-øyene. Øygruppen ble sannsynligvis først oppdaget av irske eremittmunker omkring 650 e.K. Den egentlige bosettingen stammer fra Norge i landnåmstiden omkring

år 800. Øygruppen lå under det norske riket helt til 1709, da Danmark etterhvert overtok.

Språket stammer opprinnelig fra sør-vest norske dialekter, men er idag en mellomting mellom disse dialektene og islandsk. Det er godt forståelig for nordmenn med den rette innstilling.

Den språklige og nasjonale bevegelsen startet blant studenter i København i 1882.

Det nasjonale spørsmål sammen med økonomiske problemer har vært de viktigste politiske temaer på Færøyane. Et vendepunkt i Færøyanes historie kom 12 april 1940, da britiske tropper besatte øygruppen. Krigsårene, da Færøyane sto på egne bein, var en kraftig stimulans til den nasjonale selvstendighetstanken. I 1946 ble det holdt folkeavstemning om tilknytningsform til Danmark. Det ble en liten overvekt av dem som ville ha løsrivelse. Etter flere års forhandlinger kom man frem til hjemmestyreloven av 1948. Færøyane har et utstrakt indre selvstyre og kan føre forhandlinger med andre nasjoner i spesielle færøyske saker. Øygruppen er ikke med i EU, men har en handelsavtale.

Færøyane har et moderne næringsliv, der fisk og fiskeprodukter utgjør en viktig sysselsetningsfaktor og gir over 90% av eksportinntektene.

Havforskningsinstituttet i Torshavn

Færøyanes Havforskningsinstitutt, Fiskirannsóknarstovan, ble opprettet i 1954, først som en sommerstasjon under Danmarks Fiskeri og Havundersøgelser. Det var dr. Vedel Tåning som etter krigen ledet avdelingen i Havundersøgelserne, som omfattet Grønland og Færøyane.

Færøyværingen Jakup Sverri Joensen, ble etter endt utdanning ansatt hos Tåning, og samlet inn materiale av fisk om sommeren på Færøyane.

I 1959 ble det inngått en avtale mellom Færøyanes Landsstyre og det danske fiskeriministeri-

um. Fiskerilaboratoriet på Færøyanne ble opprettet, med Joensen som leder. Utgiftene ble delt likt mellom de to land. Ettersom instituttet vokste overtok Færøyanne mer av finansieringen. Da Færøyanne helt overtok instituttet i 1988 sto dan-

skene for mindre enn 10% av finansieringen. I 1981 fikk instituttet en hekktråler, «Magnus Heinson», som etter ombygging har fungert fint som forskningsfartøy.

Instituttet har idag 10 forskere og 10 assistenter, og budsjettet ligger på 12–13 millioner danske kroner. Instituttet finansieres nå i sin helhet av Færøyanne. Et av instituttets store satsningsområder idag er deltagelsen i de internasjonale sildeundersøkelser. Instituttet ledes av Hjalti i Jákubsstovu, utdannet i Bergen og i mange år en av kollegaene ved vårt Havforskningsinstitutt

Færøyanne har observatørstatus i det rådgivende organ (ACFM) ved Det Internasjonale Råd for havforskning (ICES).

Sildeforskning i færøyske farvann

Den store danske forskeren Åge Vedel Tåning var pioneren når det gjelder sildeforskning på Færøyanne. I en større avhandling om «Fiskeri- og Havundersøgelser ved Færøerne» (1943) gir Vedel Tåning en fremstilling om sild og sildefiskerier i færøyske kystfarvann de siste 200 år. Betydningen av sildefisket for Færøyanne var svært begrenset inntil ca. 1940.

Færøyanne har sine lokale sildestammer, både vår og sommergytende stammer. Ned gjennom tidene har det gang på gang vært forsøkt å få igang mer omfattende sildefiske i fjordene på Færøyanne, men uten særlig hell. Fangsten har stort sett blitt nytt til agn.

Omfanget av gytingen i færøyske farvann er også undersøkt av Tåning (1936). Han fant bare larver av den vårgytende sildestammen. De største konsentrasjonene fant han øst av Suderøy. Når de lokale bestandene er såpass begrenset antar Tåning at det skyldes de sterke strømmene rundt øygruppen som fører de passivt drivende larvene bort fra området.

Tåning nevner også tidligere fiskeforsøk i havet øst og nordøst for Færøyanne. Under «Michael Sars» jomfrutur sommeren 1900, på veg til Island, ble det fanget sild i dette området. (se Fiskets Gang, nr.4,1995). Hjorts undersøkelse av ernæringen hos finnhval fra 1905 viste også at det måtte være betydelige sildeforekomster i dette området.

På grunnlag av disse observasjonene søkte færøyske forretningsfolk i 1901 om støtte til å fiske sild nord av Færøyanne. Dette ble avslått av de danske myndigheter. Også en senere forespørsel fikk tommelen ned. Noen mer tilfeldige forsøk med drivgarn øst og nordøst for øyene i mellomkrigstiden ga varierende, stort sett dårlig utbytte.

I stedet søkte færøyske sildefiskere til Island, i likhet med norske fiskere. (se Fiskets Gang, nr. 6,1995). Det var særlig i mellomkrigstiden at færøyske fiskere dro til Island etter sild.

I sitt sildearbeid fra 1943 konkluderer Tåning: «Alle Erfaringer og Undersøgelser viser saaledes,

Kart over Færøyanne.

at selve Bestanden ved Øerne samt de tilsvarende Stimer af Sild ikke optræder i saa store Mængder, at der er meget Sandsynlighed for, at et regelmæssigt og stort fiskeri blot tilnærmelsesvis i Lighed med det, der drives i nærliggende Omraader, vil kunde udvikles.»

Denne pessimistiske konklusjonen står i sterk kontrast til den eventyrlige utviklingen i fisket på den transoseaniske atlanto-skandiske silden, med Vedel Tåning som en av pionérene. Vedel Tåning bygget sin pionérundersøkelse på en idé av islendingen Arni Fridriksson og erfaringer fra færøyske sildefiskere.

Arni Fredriksson hadde lenge arbeidet med den vårgytende silden på Nord-Island. Han kunne ikke finne dens gytefelt på Island, og lanserte i 1944 den idé at denne silden var den samme som gytte på den norske vestkyst (se Fiskets Gang, nr. 4, 1995). Men før denne idéen ble endelig bevist bestemte Tåning seg til å studere denne sildas vandringsrute nærmere. Et blick på kartet er nok til å overbevise om at denne silda må passere Færøyane ikke altfor langt fra land. De færøyske sildefiskerne på Island hadde på hjemvegen ved flere anledninger meldt om sildestimer nord for Færøyane, og det foregikk et lite fisket i dette området i juni 1948.

Dette året startet Tåning sine undersøkelser med det danske havforskningsfartøyet «Dana», altså et år før de øvrige sildenasjonene organiserte samarbeidet om vandring og biologi til den Atlanto-Skandiske silden.

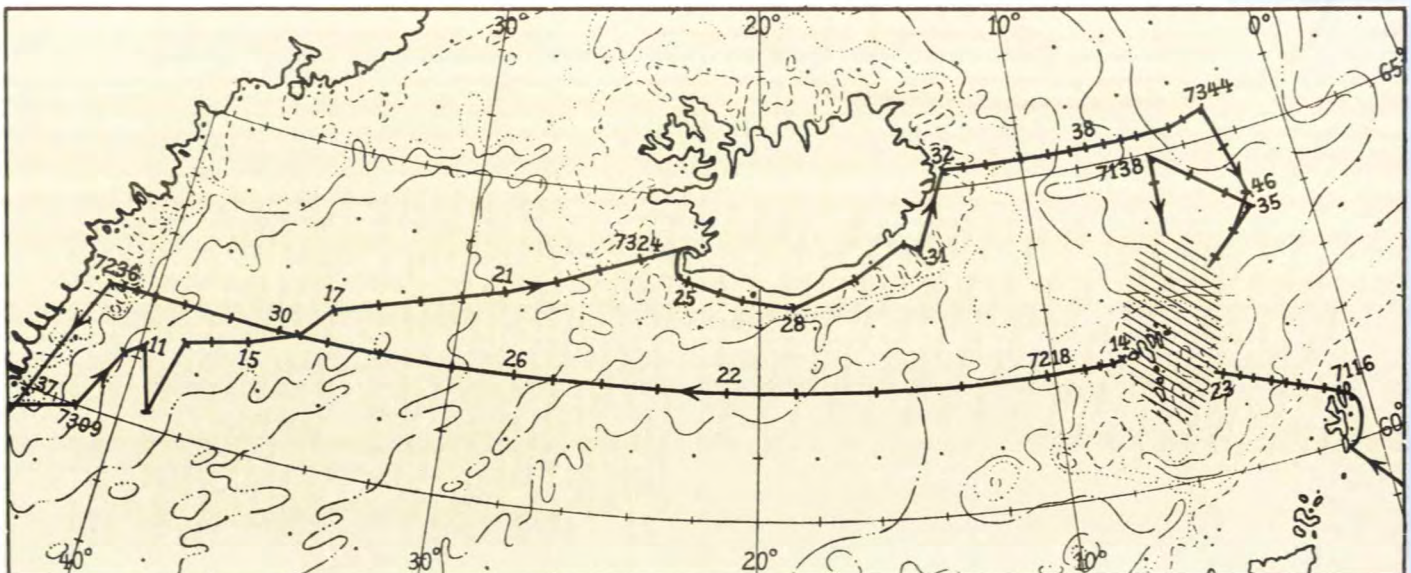
Tåning fant i 1948 at silda sannsynligvis var av Atlantoskandisk opprinnelse. (Dette navnet bør denne silda få tilbake når den forlater sitt midlertidige Norges-eksil om et par år). De største konsentrasjoner av sildestimer fant han i grenseområdet mellom de varme og kalde strømmene, som møtes i området nord for Færøyane. Mektigheten av denne vannmassen viste seg å variere betydelig fra år til år. I dette området begynte et systematisk prøvofiske av færøyske fartøyer i 1952.

Kartet viser «Dana»s rute i 1950, som var omtrent den samme som i 1948. Det var særlig området 160 nm nord og nordøst for Færøyane at det ble registrert sild.

Undersøkelsene i dette produktive området omfattet også studier av dyreplankton, sildas næring. I første halvdel av 50-årene foretok Vagn Hansen (1960) omfattende studier av artssammensetning og næringsverdi av planktonsamfunnet til forskjellige årstider. Fettmengden i den viktigste arten, rauåta, utgjorde i juni i det mest produktive området, 60 mg pr m³. Det er i dette området de største sildeforekomstene ble registrert. I november–desember var fettmengden bare 0,1 mg pr m³. Vagn Hansen viste også tydelig hvordan bestemte dyreplanktonarter hører hjemme i spesielle vannmasser: Atlantisk vann, den østislandske strøm, Norskehavsvann og kystvann.

En meget spesiell adfersforskning på sild ble utført av færøyværingen Jørgen Olsen (1982). Han observerte sildestimer om kvelden og natten med vannkikkert. Resultatene har han fremstilt i en rekke bilder i boken «Nattens Børn». Bl.a. viser han hvordan sildestimen etter dagens næringssøk oppsøker en stille bukt og stiller seg loddrett for å sove. Slippes f.eks en stein ned i en slik sovende stim våkner bare de mest berørte, mens hoveddelen sover uforstyrret videre. Når solen stiger om morgenen våkner de øverste først, og oppvåkningen forplanter seg etterhvert nedover i stimen. Bildene viser disse situasjonene.

Nyere norske undersøkelser, med avansert akustisk utstyr, har påvist en endring i ekkoverdi hos sild mellom dag og natt. Dette tolkes som om silda har en mer vertikal stilling om natten. Men såvidt jeg vet er det bare Jørgen Olsen som har sett sovende sild i naturen med sine egne øyne gjennom sin vannkikkert. Boken har tekst på færøysk, dansk og engelsk. Min erfaring er at færøysk er lett å forstå, særlig hvis man har en fantasi

Oversikt over «Dana»s rute i 1950. I området rundt Færøyane ble det tatt en rekke snitt.

ørlite over gjennomsnittet. Og det gjelder jo ganske mange av oss!

Flere nasjoner har drevet undersøkelser i færøyske farvann. Sovjetunionen, som kjøpte en stor del av Færøyanes saltsildproduksjon, arbeidet i midten av 50-årene både med undersøkelser av sildelarver og voksen sild i færøyske farvann (Yudanov 1958).

I 1950 ble det gjennomført et skotsk larvesurvey i færøyske farvann på den vårgytende silden (Saville 1950).

I forbindelse med de internasjonale undersøkelsene om sommeren eller de norske vintersildundersøkelsene i desember har det vært stor aktivitet rundt Færøyane. Da var øygruppen god å ha som nødhavn eller kanskje stevnemøter av mer sosial art. Kartet fra et tokt med «Sarsen» i desember 1956 for å undersøke de fysiske forhold i forbindelse med storsildinnsiget, illustrerer dette tydelig. Figuren viser temperaturen i 30 meters dyp. Den kraftige og typiske temperaturfronten skyldes møtet mellom de varme Atlantiske vannmasser fra sør og polarvann som kommer fra nord langs Øst-Grønland. Denne strømmen svinger sørøstover nord for Island. Fronten er alltid tilstede, men posisjon og skarphet varierer mye. Her samler silda seg før den tar «spranget» til Norskekysten for å gyte.

Det moderne Færøyske sildefisket i 1950–60-årene

I 40-årene begynte det færøyske sildefisket med drivgarn nord for Færøyane, og vokste til et betydelig fiske etter færøyske forhold. Fangsten ble saltet ombord i tønner og senere omsaltet på land. Dette fisket skapte mange arbeidsplasser og da silda forvant i slutten av sekstiårene førte det til en betydelig arbeidsløshet.

Mens drivgarnsfisket foregikk i perioden august–oktober, kunne kraftblokkbåtene drifte hele året. Veksten i fangstene av sild var et resultat av fangsten på modnende og gytende sild på færøybankene i januar–mars. I dette fisket deltok også norske og islandske fartøyer.

I første nummer av Fiskirannsóknir (Fiskeriundersøkelser) fra 1966 gir Jakub S. Joensen en oversikt over det færøyske sildefisket i perioden 1950–65. Figuren viser årlig fangst på omkring 20 000 tonn med en økning mot slutten av perioden til over 30 000 tonn. Dette er imidlertid bare et spytt, muligens et piss i havet sammenliknet med fangstene til de andre Nordhavssildefiskerne, med Norge i spissen. Færøyane ble derfor et offer i sildeslaget i 60-årene og fikk sitt fiske ødelagt i mer enn 20 år.

Følgende sitat fra Joensens rapport burde

Eg tiki ein stein á stódd sum ein neva og sleppi hann niður í torvuna.

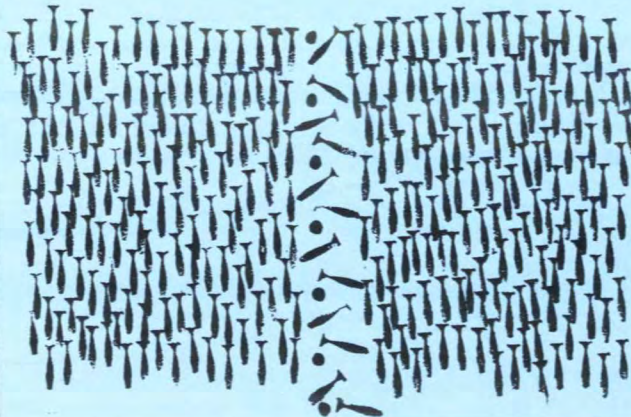
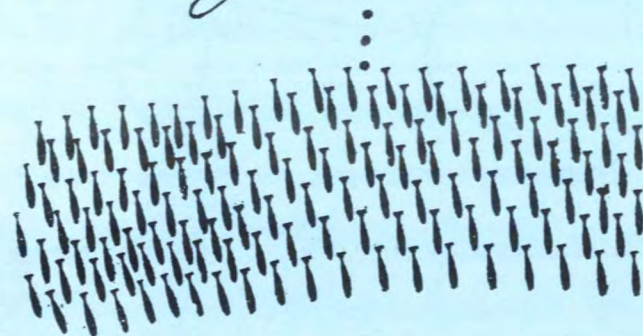
Steinurin fer niður millum sildirnar og skumpar tær til viks. Tær fella flatar, og eitt hol sæst niður gjøgnum torvuna.

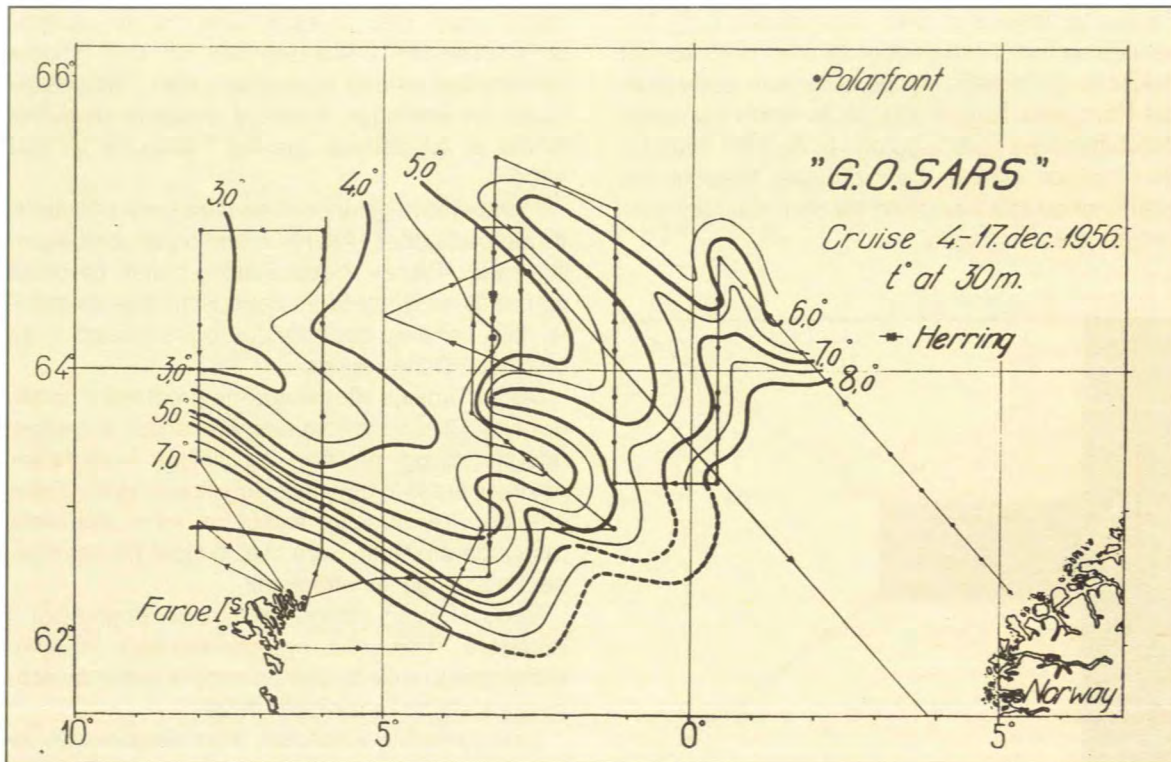
I took a stone the size of my fist and dropped it into the shoal.

The stone fell down through the herring and pushed them aside. They were pushed horizontal, and a hole could be seen down through the shoal.

Jeg tager en sten på størrelse med en knyttet næve og lader den falde ned i stimen.

Steinen falder ned mellem sildene og skubber dem til side. De, der bliver flyttet, drejer sig vandret, og der bliver et hul ned gennem stimen.

Temperaturforhold i sjøen nord for Færøyane i desember 1956, undersøkt av «Sarsen». Silderegistreringer er angitt med brutte linjer.

være forståelig for de fleste: «Meðan hövudsmongdin av sildini fer longur eystureftir og yvir til Noregs at gýta, hevur tað verið vanligt seinastu árin, at lítil partur skilir seg út og kemur inn á bankarnar eysten fyri Føroyar og gýtir her.»

Det færøyske drivgarnsdisket i perioden 1953-68 foregikk i færøysk og islandsk økonomisk sone. I 60-årene foregår det færøyske drivgarnsfisket i større grad i islandsk sone. (Jákubsstovu, 1995)

Norske fiskere på Færøyane.

Det var ikke bare sild som trakk fiskere og forskere til Færøyane i denne perioden. I 1950-årene utviklet det seg et omfattende kveitefiske i færøyske farvann, med solid norsk deltagelse.

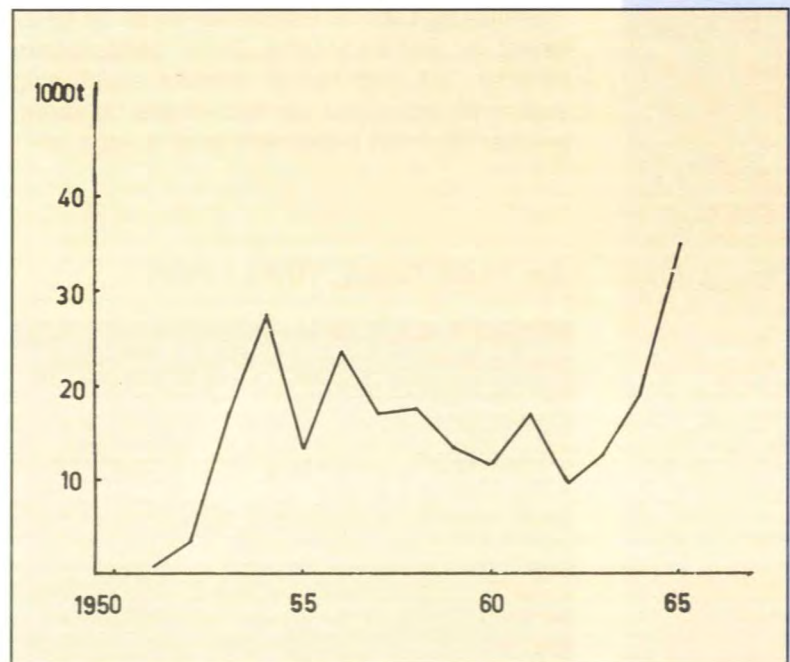
F.eks. gjorde Sunnmørsbåten «Lille Haugen» store fangster i et område i færøysk farvann som ble kalt Eldoradobanken. Nybåten ble døpt «Eldorado», som er et kjent navn fremdeles.

Det var mange fiskefartøyer som fisket i færøyske farvann i denne tiden, og alle hadde de sin favorithavn. Her provianterte de og her vanket det kanskje både en fest, en dame og etterhvert også mange ekteskap.

Noen av Sunnmørsbåtene, som «Smaragd» og «Jewel», som hadde sterk slektstilknytning til Færøyane, flyktet dit under den tyske okkupasjonen.

Fiskefartøyer fra andre nasjoner, som Storbritania og Sovjetunionen, brukte også Færøyane som forsyningsbase og nødhavn. Det fremgår ikke av mine etterretningsrapporter hvordan disse fiskerne falt i smak hos de færøyske kvinner.

I 50-årene var det også mange linebåter,

Det færøyske sildefisket i perioden 1951 – 65.

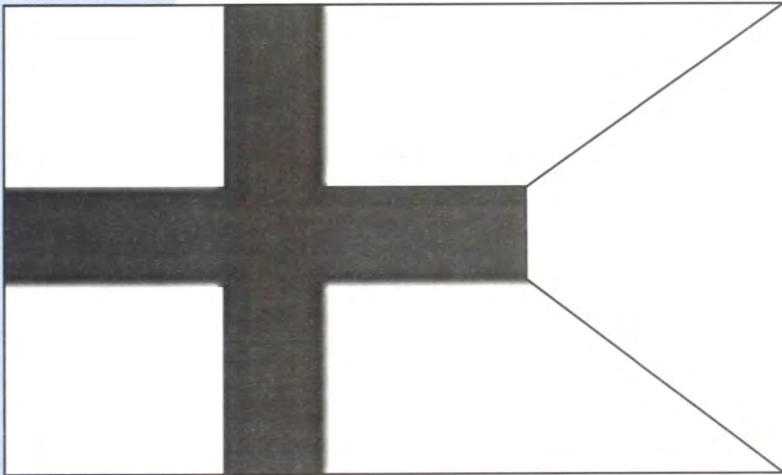
hovedsakelig fra Sunnmøre, på veg til torskefisket på Vest-Grønland som hentet mannskap på Færøyane.

Flagget

Det færøyske flagget har vært i bruk siden 1931, men ble offisielt først i 1948.

Under krigen ble Færøyane besatt av britiske tropper, mens Danmark var besatt av tyskerne.

Færøyske fiskebåter som førte dansk flagg ble beskyttet av britiske krigsskip. 25 april 1940 kom et dekret fra de britiske myndigheter som anerkjente det Færøyske flagget. Fra da av seilte færøyske fiskebåter med eget flagg og var dermed trygg for den britiske marine. De færøyske fiskerier ble etterhvert av stor betydning for Storbritannias matforsyning under krigen.

Det færøyske flagget, for anledningen med splitt.

Splittflagget som er vist her fikk jeg av en færøværing for over 20 år siden. Det er foreløpig bare «offisielt» på mitt kontor. Kanskje splittflagget engang blir en realitet, når rettferdighet og fordragelighet etterhvert senker seg rundt Nordhavet?

Åge Vedel Tåning, (1890 – 1958)

Havforskeren dr. Åge Vedel Tåning.

Denne store danske havforskeren og ornitologen utdannet seg først som lærer, men han gikk snart over til å studere naturhistorie. I 1916 ble han knyttet til Carlsberg-laboratoriet som medarbeider til Johannes Schmidt, dansk havforsknings ube-

stridte ener. Han er mest kjent for sin «kniptangsmanøvre» i Atlanterhavet da han påviste gyteområdet til den europeiske ålen i Sargassohavet. Innledningen til denne undersøkelsen var funnet av en ålelarve vest for Færøyane 22 mai 1904.

I 1920-årene gjennomførte danskene omfattende ekspedisjoner i Atlanterhavet og en jordomseiling med «Dana». Vedel Tåning deltok på disse og hadde ansvaret for at det enestående materialet ble behørig opparbeidet og publisert i de berømte «Dana-reports».

Vedel Tånings vitenskapelige produksjon spenner vidt. Bl.a. viste han eksperimentelt at temperaturpåvirkning på egg og tidlige larvestadier påvirker antall rygghvirvler og finnestråler. Dette arbeidet har tydelig samband med Schmidts raseundersøkelser, som bl.a. bygget på variasjoner i hvirvel og finnestråletall.

Vedel Tåning utførte tallrike undersøkelser i islandske, færøyske og grønlandske farvann. Doktorgraden tok han på en undersøkelse av rødspette i islandske farvann i 1929.

I sin forskning innså han klart betydningen av miljøforholdene, som temperatur og saltholdighetsvariasjoner, men mente at problemene i fiskeriene burde ha første prioritet.

Han ble tidlig klar over den biologiske betydning av temperaturøkning i de arktiske områder. I 1948 organiserte han et Symposium og laget en bibliografi over dette temaet.

Vedel Tåning fikk mange verv i internasjonale organisasjoner, bl.a. Det Internasjonale Råd for Havforskning, (ICES). Han «gikk gradene» og ble president i 1957. Som formann i «North western Area Committee» var han også formann i subkomitéene for Faxe-bukten på Island og Færøyane.

Han ble hedret bl.a. med den islandske falkeorden og den norske St. Olav.

På den IV nordiske fiskerikonferanse i Reykjavik, 2.–5 august 1954, holdt Vedel Tåning et foredrag: «De fælles dansk-islandske fiskeriundersøgelser siden århundreskiftet», der han bl.a. sier: «Enhver her ved nu, at det lykkedes Fridriksson i samarbejde med norske kolleger ved mærkninger af sild ved Island og ved Norge at påvise udvekslingen af sild mellom de to områder, at Nordhavsildens hovedsagelig går til Vest-Norge for at yngle, og at den norske stammen kun besøger islandske farvande for at søge føde. Og vandringen over Nordhavet er i nogen grad klarlagt ved det fælles skandinaviske samarbejde igjennem årene 1949 til nu, da asdic og ekkolodd har afsløret vigtige dele af eventyret og skabt mulighed for et meget stort oceanisk sildefiskeri. Da jeg ved «Nordisk Fiskerikonferanse» på Hindsgavl maj 1949 som følge af vore undersøgelser nord og øst for Island og nordøst for Færøerne i 1948 udkastede den tanke, at et storfiskeri måske ville være muligt på sild, der i Nordhavet sammenstaves i grænseområderne af de udprægede strømme her, drømte jeg ikke om, at det allerede skulle blive til virkelighed et par år senere.»